

ACTA CARSOLOGICA	34/2	15	521-532	LJUBLJANA 2005
------------------	------	----	---------	----------------

COBISS: 1.02

**KONGLOMERATNI KRAS V SLOVENIJI:
ZGODOVINA RAZISKOVANJA IN POZNAVANJA JAM
V UDIN BORŠTU NA GORENJSKEM**

**CONGLOMERATE KARST IN SLOVENIA:
HISTORY OF CAVE KNOWLEDGE AND RESEARCH
OF UDIN BORŠT (GORENJSKO, SLOVENIA)**

ANDREJ KRANJC¹

¹ Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Titov trg 2, 6230 Postojna,
E-mail: kranjc@zrc-sazu.si

Izvleček

UDK: 551.442(497.4 Udin boršt)

Andrej Kranjc: Konglomeratni kras v Sloveniji: zgodovina raziskovanja in poznavanja jam v Udin borštu na Gorenjskem

Da so ljudje jame v Udin borštu že dolgo poznali, se odraža v ljudskem blagu in izročilu. V 19. stol. je nastalo rokovnjaštvo. Eno od središč je bilo v Udin borštu, kjer so se rokovnjači skrivali po jamah. Pred Francozi so se skrivali po jamah tudi vaščani, med II. svetovno vojno pa partizani. Drugi dejavnik, ki je igral veliko vlogo pri spoznavanju jam v Udin borštu, je voda. Večina vasi je dobivala vodo iz Udin boršta, deloma iz jam. Kot drugod v konglomeratu, so tudi v Udin borštu sledi lomljenja kamine za mlinske kamne. Prva tiskana vest o jamah v Udin borštu je v Valvasorjevem delu »Slava vojvodine Kranjske«. V Zgodovini fara Ljubljanske škofije je omenjenih sedem jam. Sodobno jamarsko raziskovanje se je pričelo leta 1946. 1954 so pričeli obiskovati jame v Udin borštu člani Prirodoslovnega krožka I. gimnazije iz Kranja. V istem času se je raziskovanja teh jam lotil sodelavec Inštituta za raziskovanje krasa SAZU iz Postojne. Jame v Udin borštu so bile ponovno obiskane sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja, v okviru velikega projekta »Speleološka karta Slovenije«. Povezanost človeka z zemljo se vidi tudi iz krajevnih in ledinskih imen. Zadnji del prispevka se ukvarja s temi imeni, vključno z razlago imena Udin boršt.

Ključne besede: krasoslovje, speleologija, zgodovina, imenoslovje, Gorenjsko, Udin boršt.

Abstract

UDC: 551.442(497.4 Udin boršt)

Andrej Kranjc: Conglomerate Karst in Slovenia : history of cave knowledge and research of Udin Boršt (Gorenjsko)

Folk tales and tradition evidence that people in Udin Boršt were aware of caves from old. In the 19th century a special type of outlaws occurred in Gorenjska. One of the centres was in Udin Boršt where brigands hid in caves. Under the French occupation the villagers hid in the caves, while during the 2nd World War they were partisans. Water is another factor playing an important role at studying Udin Boršt. Most of the villages were water supplied from Udin Boršt, partly out of caves. As elsewhere in conglomerates in Udin Boršt also there are traces of rock cutting for millstones. The first printed news about the caves in Udin Boršt are found in Valvasor's *Die Ehre des Herzothums Crain*. The book *History of the Ljubljana Bishop's Diocese* cites seven caves. The modern caving research started in 1946. In 1954 the members of the Natural Science Circle of the 1st Grammar School, Kranj started to visit caves in Udin Boršt. About that time a co-worker of the Karst Research Institute from Postojna started to research these caves. The caves in Udin Boršt were revisited in the seventieth of the past century in connection with the project "Speleological Map of Slovenia". The connection between the people and the land can be seen from the topographical names too. The last part of the paper deals with these names, including the explanation of the name Udin Boršt.

Key words: karstology, speleology, history, toponymy, Slovenia, Gorenjsko, Udin Boršt.

Udin boršt je terasa iz pleistocenskega konglomerata na Gorenjskem, SZ od Kranja, med Tržiško Bistrico na zahodu in Savo na jugu. Uravnani vrh terase v nadmorski višini med 450 – 500 m se dviga okoli 100 m nad okoliško ravnino. Ker je ta obdelana, Udin boršt pa pogozden, še toliko bolj izstopa iz okolice.

Čeprav je človek jame v Udin borštu gotovo poznal že od takrat, ko je začel obiskovati te kraje oziroma se je tu naselil, saj so široki vhodi nudili zavetišče, potočki in izviri iz jam pa vir pitne vode, ne moremo govoriti o kakih raziskavah jam v današnjem pomenu besede.

NAJSTAREJŠE OMEMBE

Da pa so ljudje te jame vendarle že dolgo poznali, se odraža v ljudskem blagu in izročilu. Tako je Vrhovnik (1885 a, 126:127) v svoji podrobni zgodovini Dupljanske fare zabeležil ljudsko pripoved o Pesoglavcu, ki je zasledoval ljudi, ki so se skrili v Arneževo luknjo. Podobno velja za pravljico o Belem gradu, ki naj bi stal na robu Udin boršta, vzhodno od Strahinja, in ki se je pogreznil v jamo. Tistemu delu se danes reče »pri Pustem gradu« (Vrhovnik & Koblar 1885).

Več zgodovinske osnove imajo zgodbe oziroma ljudsko izročilo o tem, kako so se ljudje v teh jamah skrivali pred Turki. To omenja že Valvasor (1689, 169), ki je živel v času, ko turška nevarnost še ni povsem minila. V starejši literaturi (Vrhovnik & Koblar 1885) je omenjeno, da so ljudje zaradi tega vhode v jame zadelavali in delali celo vratca. Iz zgodovine je znano, da so med drugim Turki leta 1471 opustošili tudi Kranj, 1473 pa šli ponovno skozi te kraje, ko so se namenili ropat po Koroškem (Savnik 1968, 160, 166).

Udin boršt je na splošno veljal za nevaren kraj. Do leta 1568 so morali, dokler niso dobili svoje fare, iz Gorič pokopavati mrliče v Naklem. Goriče so na nasprotni strani, to je severovzhodni strani Udin boršta, dobrih 10 km oddaljene od Naklega. Pot iz Gorič v Naklo je vodila, kot je zapisano, skozi »nevarni Vojvodin boršt« (Vrhovnik 1885 b, 158). V 19. stol. je nastalo oziroma se je močno razširilo rokovnjaštvo, to je posebna oblika razbojništva na Gorenjskem. Eno od središč rokovnjaštva je bilo ravno v Udin borštu, kjer so rokovnjači živeli in se skrivali po jamah. Večina rokovnjačev so bili vojni ubežniki in skrivači, ki niso hoteli obleči vojaške suknje. Bila so tri obdobja močnejše dejavnosti rokovnjaštva. Prvo je bilo pod Francozi, ki so ta pojav deloma zatrli, 1825-1843 pa se je spet razmahnilo. Takrat je bil eden najbolj znanih rokovnjačev Veliki Grogga iz Udin boršta. Tretje obdobje te nadloge je bilo v letih 1848-1853, nakar je vojska rokovnjaštvo dokončno zatrla (Cvirn et al. 1999, 207). Vendar viri pričajo, da je bilo rokovnjaštvo v Udin borštu že kmalu po 1848 prenehalo (Vrhovnik & Koblar 1885, 38). O rokovnjaštvu v Udin borštu govori tudi »povest iz časov rokovnjaštva na Kranjskem« Pod krivo jelko, tiskana 1923 (Bohinjec 1998).

Za časa Francozov pa se niso skrivali po jamah v Udin borštu le rokovnjači, ampak včasih tudi vaščani oziroma so po njih skrivali svoje premoženje in pridelke, da jih ni zasegla francoska vojska. Konec 19. stol so pri Boltarju v Spodnjih Dupljah še hranili starinska železna vrata, ki naj bi nekoč zapirala Arneževo luknjo (Vrhovnik 1885 a).

Na drugi strani Naklega, na jugu, je podobna konglomeratna terasa, kot je Udin boršt, Okroglo. Končuje se s stenami nad Savo in v teh stenah je več lukenj - jam. Valvasor (1689, 169) omenja luknjo v savski soteski, ki je dostopna le z vrha in je bila tudi zavetje pred Turki. Ali je to tista jama, ki se danes imenuje Partizanska jama na Okroglem, ni gotovo. Po izročilu naj bi to jamo uporabljali že pripadniki »zelenega kadra« med I. svetovno vojno. Bolj pa je znana po tragičnih dogodkih iz

II. svetovne vojne. 22. aprila 1942, ko se je v jami skrivala skupina partizanov, je bilo skrivališče izdano in so ga obkolili Nemci. Boj je bil brezupen in 8 borcev je storilo samomor, štirje so bili ujeti in kasneje ustreljeni, le enemu je uspelo pobegniti (Partizanska jama na Okroglem). Čeprav ta jama ni prav v Udin borštu, pa je lep primer uporabe in pomena takih jam v konglomeratu, jam, v katerih so za vedno pokopani dogodki in tragične usode ljudi, od turških časov pa do danes.

Drugi dejavnik, ki je igral veliko vlogo pri spoznavanju jam v Udin borštu, je bila voda. Na okoliški prodni ravnini ni veliko površinskih voda. Sava, Tržiška Bistrica in Kokra tečejo po soteskah oziroma ozkih dolinah, vrezanih v konglomerat. Marsikateri potoček, ki priteče z Udin boršta ali drugih okoliških gričev, se izgubi v produ, ko priteče na ravnino. Lep primer je potoček Dupulnik, ki priteka iz izvira v vznožju Udin boršta in se običajno izgublja v plitvi dolini, Dragi. Ta je večino leta suha, ob močnem deževju pa teče skoznjo močan hudournik z istim imenom. Da na prodni ravnini res lahko primanjkuje vode, dokazuje tudi ime vasi Žeje na robu terase, dobrih 40 m nad dolino Tržiške Bistrice. To značilnost omenja tudi razlaga ob vojaških kartah iz 18. stoletja, kjer za vas Cegelnica (jugozahodno vznožje Udin boršta) piše: »Med vasmi so različni majhni izviri, ki tečejo po pašnikih in se izgube, navadno ob lepem vremenu presahnejo.« (Rajšp 1998, 72).

Že v prvi polovici 18. stol. je med prebivalci vasi Naklo in Pivka izbruhnil oster spor zaradi uporabe vode potoka Lebinice (velik del vode priteka iz jame Velika Lebinca). Končno je bil rešen tako, da so Naklanci prepustili Lebinico Pivki, sami pa napravili vodovod (1765) in po macesnovih ter borovih ceveh napeljali vodo v vas iz potoka Grapovščica (Vrhovnik & Koblar 1885). Konec 18. stol. so imele že tako rekoč vse vasi v vznožju ali bližnji soseščini Udin boršta vodovode. Večina izmed njih je zajemala vodo v Udin borštu, deloma iz jam oziroma jamskih izvirov. Eden izmed pomembnejših, Lebinica, je oskrboval z vodo vasi Cegelnico, Malo Naklo, Pivko in Polico; iz izvira Boltar poleg (Arneževa) Luknje je bila voda speljana v Spodnje Duplje, iz studenca v Zgornjih Dupljah pa v Zgornje Duplje in v Žeje.

Čeprav nima neposredne povezave s krasom in jamami, je za zgodovino Udin boršta ter za poznavanje vezi med človekom in naravo pomembno izdelovanje mlinskih kamnov iz konglomerata. Posebno primerne so bile vodoravne plasti konglomerata, ki so jih včasih lomili na številnih krajih. Znana je zgodovina rodbine Puhar, ki so imeli kamnoseško delavnico na Polici pri Kranju. Ni izpričano, da bi imeli kamnolom oziroma da bi lomili konglomerat za mlinske kamne tudi v Udin borštu. Pač pa je opaziti sledi lomljenja konglomerata za mlinske kamne – ovale odsekanih kamnov, tudi na zahodnem robu Udin boršta, od Police do Pečic na Pivki (Črnilec s.a., 3).

J. V. Valvasorja štejemo med predhodnike speleološke vede in za enega prvih raziskovalcev jam, tudi s svetovnega vidika (Kranjc 1984). V svojem delu »Slava vojvodine Kranjske« Valvasor (1689) omenja več jam iz Udin boršta in okolice in iz besedila bi bilo mogoče sklepati, da je vsaj vhodni previs v Arneževa luknja sam obiskal oziroma vsaj videl. V njegovem delu so omenjene štiri (konglomeratne) jame iz Udin boršta in njegove soseščine:

- »Felsen:Grotte bey Duploh«, jama z izvirom, v kateri so se ljudje skrivali pred Turki (to je Arneževa luknja),
- Luknja v savski soteski, dostopna le z vrha (Partizanska jama pri Okroglem?, ki ni v Udin borštu),
- Luknja pri Naklem, nad cesto proti Tržiču (Velika Lebinca?),
- Jama pri Dupljah, z izvirom (Dupulnek?) (Valvasor, 1689, 169).

Od teh štirih jam, ki jih Valvasor omenja v tem koncu Gorenjske, je mogoče zanesljivo določiti

le eno, Arneževo luknjo. Iz dveh stoletij, ki so minila po izidu Valvasorjevega dela, zaenkrat ne poznamo literature, ki bi omenjala jame v Udin borštu. Prvi kasnejši tiskani opisi oziroma omembe se spet pojavijo konec 19. stoletja, v II. zvezku Zgodovine fara Ljubljanske škofije, to je v Zgodovini Nakelske, Dupljanske in Goriške fare (Vrhovnik & Koblar 1885; Vrhovnik 1885 a in b). Tudi ta dela ne poznajo drugih tiskanih virov o teh jamah, razen Valvasorjevega. Poimensko je v tej zgodovini omenjenih sedem jam: Lebinica, Zijalka (z izviro), Luknja v Voglu, Dupulnik, Boltar (izvir blizu Luknje), Veliki ter Mali Pekel. Nekaj teh imen je enakih, kot jih je zapisanih danes v Katastru jam (Lebinica, Zijalka, Veliki in Mali Pekel), nekaj jih ima malo spremenjen zapis, npr. Dupulnik, v katastru Dopulnek, Luknja v Voglu pa takrat še ni bila »Arneževa«.

Poleg ljudskega izročila in zgodovinskih podatkov Vrhovnik (1885 a, 127) navaja tudi nekaj dejstev, ki potrjujejo, da so ljudje jame včasih obiskovali, da torej niso poznali le vhodov in da so opazili in si po svoje razlagali tudi nekatera naravna dogajanja, to je speleomorfološke oziroma geomorfološke procese. Tako je v zgodovini dupljanske fare zapisano (Vrhovnik, 1885 a, 127), da je Dupulnik največja in najlepša jama. Po njej so šli domačini, tako Vrhovnik, dve uri daleč, a niso prišli do konca. Blizu Letenic, vzhodno od Udin boršta, sta jami Veliki in Mali Pekel. Za Velikega je v Vrhovnikih časih veljalo, da je bil nekoč pod zemljo povezan (takih primerov je v ljudskem izročilu vse polno) z Zadraško jami, s čimer je morda mišljena jama Dupulnik. V njegovem času pa naj bi prehod iz ene jame v drugo ne bil več mogoč, ker naj bi rov zasule skale (Vrhovnik 1885 b, 153). Krušenje skal je sicer značilno za ne popolnoma trdno sprijet konglomerat. Tak proces je bil opažen tudi pri Arneževi jami (Luknja v Voglu), kjer avtor piše, da je spodmol (obok nad jamskim vhodom) vedno manjši zaradi zadenjske erozije potočka (Vrhovnik 1885 a, 126), ki priteka iz jame in pada v nekaj metrov globokem slapu v strugo. V literaturi (Vrhovnik & Koblar 1885, 6) je tudi zabeleženo, da se je na velikonočni torek 1865 odlomila ogromna konglomeratna skala v Pečicah.

SODOBNE JAMARSKE RAZISKAVE

Od Vrhovnikove objave 1885, on sam najbrž jam ni obiskoval, pa do sodobnih jamarskih raziskav je minilo 60 let. 1946 je štiri jame v Udin borštu (Arneževa luknja, Dopulnek, Mala in Velika Lebinca) obiskal Egon Pretner, član Društva za raziskovanje jam iz Ljubljane, ki je zbiral jamsko živalstvo. Na podlagi njegovih zapisnikov in skic so bile te jame registrirane v Katastru jam in so dobile ustrezne katastrske številke. To so obenem tudi eni prvih speleoloških obiskov podzemlja Udin boršta po II. svetovni vojni.

1954 so pričeli obiskovati jame v Udin borštu člani Prirodoslovnega krožka I. gimnazije iz Kranja. Obiskali so več jam v Udin borštu in sosednjih konglomeratnih terasah, nabirali jamsko živalstvo, se ukvarjali z izviri in merili fizikalno-kemične lastnosti vode. Več ekskurzij je bilo posvečenih Arneževi luknji. V tej jami so izmerili in napravili načrt za 450 m jamskih rogov. Ker niso bili jamarji, njihove raziskave niso zabeležene v Jamskem katastru. Vendar je njihov član Andrej Triler (1954; 1955) o tem objavil nekaj prispevkov v časopisu Glas Gorenjske in v reviji Proteus in tako njihovo delo ni šlo v pozabo.

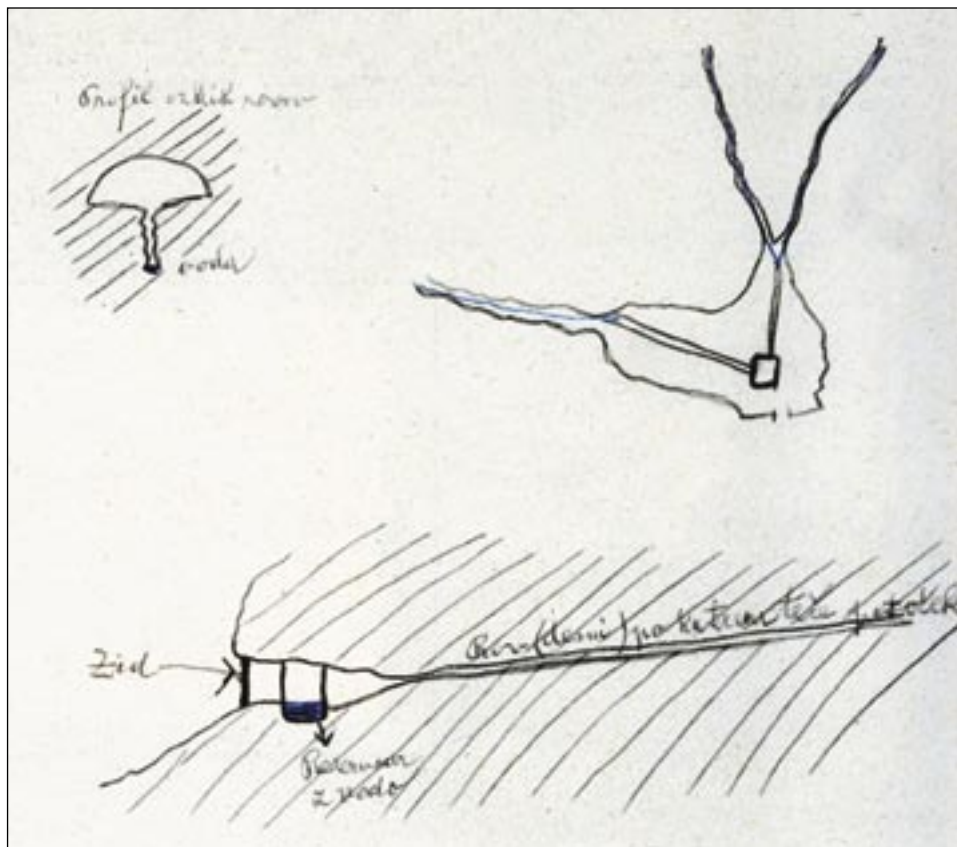
Približno v istem času se je raziskovanje teh jam lotil Ciril Gantar, tehnični sodelavec takratnega Inštituta za raziskovanje krasa SAZU iz Postojne. Obiskal je pet jam, posebej podrobno je s pomočniki preiskal Arneževo luknjo, ki je bila takrat ponovno in podrobno izmerjena tako rekoč v celoti. Po najnovejših podatkih je ta jama dolga 815 m. Načrt je bil objavljen v okviru prispevka o Arneževi

luknji, ki je izšel v prvi številki inštitutske revije Poročila -Acta carsologica (Gantar 1955). Te jame so bile ponovno obiskane in deloma pregledane sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja, v okviru velikega projekta Inštituta za raziskovanje krasa iz Postojne, z naslovom Speleološka karta Slovenije (Habič et al. 1978). Pri pregledu jam v Udin borštu so sodelovali tudi člani jamarskega kluba iz Kranja (Habe 1976). Po tem času jamarji občasno obiskujejo te jame, tu in tam odkrijejo kake nove dele, izmerijo kak nov rov, preverijo ali popravijo lego, ipd. Skratka, potekajo običajne jamarske dejavnosti, ne gre pa za kake pogoste ali pomembnejše akcije, niti nimajo te jame kakega posebnega pomena v slovenskem merilu, razen tega, da so v konglomeratu, kar je za slovenski kras dovolj redko.

TOPONIMIKA ALI O IMENIH

Naj najprej na kratko pojasnim imeni, ki sta že v naslovu prispevka, to je kras in konglomerat.

Mednarodni izraz za kras (karst) izvira iz imena planote Kras v zaledju Tržaškega zaliva. Planota, ki je močno zakrasela in je bila v preteklosti gola in kamnita ter pusta, pa je, kar je precej razumljivo, dobila ime po kamenju oziroma kamnitosti. Ime ima v osnovi koren *kar/gar, kara/gara*, kar pomeni

Slika 1: Pretmerjeva skica jame Velika Lebinca iz leta 1946 (Kataster jam).

kamen (Rostaing 1974). V irščini pomeni »cairn« skalo ali kup kamenja (Lalor 1998), v nemščini pa *kar* krnico, okrešelj, *karren* pa škraplje. V slovenskem ljudskem imenoslovju je *ker* »velika, iz golih čeri, pečevja v viš pognana štrlina« (Badjura 1953). Morda imajo tak »kamnit« izvor tudi imena za deželi Karnijo in Kranjsko, gorovje Karavanke, ipd.?

V slovenski strokovni literaturi se kamnina, ki jo sestavljajo zlepljeni prodniki, imenuje konglomerat. Vendar pa imamo za konglomerat tudi domače, ljudsko ime, to je labóra. Labora je »sestavljena iz uglajenega, obličastega prodja; sprimek je včasih tako trdo sprijet, zlepljen, da ga je celo s kladivom težko razklati, razbiti.« (Badjura 1953; Slovar slovenskega knjižnega jezika 1975). Po taki kamnini, na kateri leži, je dobila ime nekdanja vas, danes del Kranja, Labore.

In kaj pomeni Udin boršt? Boršt je pač udomačena oblika za nemško besedo *Forst* (gozd) in je pogosto imenotvorna v Sloveniji: vas pod gozdom, na koncu Črnuč (danes je to del Ljubljane), se je imenovala Podboršt. »Udin« naj bi bila okrajšava, to je značilno za gorenjske govore, od »Vojvodin«. Iz starih listin je znano, da je dal 1396 vojvoda Viljem svoj (to je »vojvodin«) gozd v upravo mestu Kranju. Ime Vojvodin, to je Udin boršt pa je gozd dobil po nadvojvodu Karlu (1564:1590), ki se je zelo trudil za izboljšanje gozdarstva. Gozd so poimenovali Vojvodov gozd (Herzogsforst) (Jurhar 1971) oziroma Vojvodin gozd, ali kot »izgovarja ljudstvo« Údĕn boršt (Vrhovnik & Koblar 1885). Na vojaških jožefinskih zemljevidih, sestavljenih v letih 1763-1787, se ime Udin boršt pojavlja v več oblikah, in sicer *Herzog Forst*, *Herczog Forst*, torej vojvodov gozd, pa tudi *Wald Huden Vorst* in *Huden Worst*, to je Udin boršt (Rajšp 1998). Katastrska občina, ki zajema večji del Udin boršta, nosi še vedno starejšo obliko imena, to je Vojvodin boršt.

Ne sme presenečati, da kake jezikovne študije, ki bi obravnavala ali ki bi vključevala veliko imen iz Udin boršta, ni. Presenetljivo pa je, da je na topografskih kartah (Osnovna državna karta) tako malo ledinskih imen in imen parcel. Morda je vzrok v tem, da gre sicer za veliko, vendarle samo za zaplato gozda, ki ima svoje ime.

Na obrobju, v vzožju in v ožji okolici Udin boršta, je na omenjenih kartah mogoče zaslediti pet ledinskih imen, vezanih na geološko osnovo in na vodo v širšem smislu. Na kamnine sta vezani imeni Glina in Pečice (od *peč*, *pečina*, to je skala, Bezljaj 1995, 18) pri vasi Pivka. Vrhovnik in Koblar (1885, 6) omenjata, da se tistemu kraju reče V Pečicah, in sicer je bila tam ogromna skala, ki je molela proti cesti. Na velikonočni torek 1865 pa je zbobnela na tla. V zvezi z vodo oziroma zamočvirjenostjo in mokrotnimi tlemi so imena Beli log, Ribjek in V bajerju. Iz samega Udin boršta je na naravo vezano le eno ledinsko ime, Brezje (Osnovna državna karta).

Okoli Udin boršta je 13 vasi. Med temi so tri, ki imajo imena, nedvomno povezana z vodo oziroma pomanjkanjem vode: Mlaka, Pivka in Žeje. Pivka naj bi bil »kraj, kamor so z višine živino napajati gonili« (Vrhovnik & Koblar 1885, 17), na Krasu pa pomeni »požiravnik, ki pije vodo, malo jezerce, ki se počasi odteka« (Bezljaj 1961, 92). Vprašljivo je ime naselja Naklo. Starejši avtorji ga razlagajo s kalom (lokva), kar naj bi potrjevala vest, da so nekdanj nakelsko cerkev imenovali »pri sv. Petru na jezeru« (Vrhovnik & Koblar 1885, 17). Tudi Bezljaj (1961, 48) dopušča možnost, da bi bilo to vodno ime (hidronim), toda ti hidronimi so najverjetneje iz ledinskih imen. Ker nosita dolinica in občasni potok - hudournik na zahodni strani Udin boršta enako ime, Draga, lahko izvira ime vasi Zadruga tako iz imena za geomorfološko obliko (dolina) ali pa iz vodnega pojava - hudournika. Po Bezljaju (1956, 146-147) je draga izredno pogosto ime manjših potočkov, največkrat pa je ime zastopano kot ledinsko me.

Presenetljivo je, da imata kar dve vasi imeni, ki sta povezani z jamami, oziroma ki kažeta na

Slika 2: Udin boršt na vojaški karti iz konca 18. stoletja (Rajšp 1998).

povezavo z bližnjimi jamami. Če je dobila vas ime po jami, oziroma da je bila značilnost vasi jama v bližini, potem je morala biti jama za te prve prebivalce gotovo pomembna oziroma dovolj opazna oblika. Taki sta imeni vasi Duplje (Zgornje in Spodnje) ter Strahinj. Že Valvasor (1689, 536-537) izvaja ime vasi Duplje po jamah v bližini, podobne dupljam, v katerih bivajo ptiči. Duplja je tudi ime izvira iz podzemeljske jame, pritoka Gabernice pri Pišecah (Bezljaj 1956, 161). Dupa, duplo, duplja, duplina pomenijo votlino, žlambor (Bezljaj, 1976, 121). Vas Strahinj naj bi tudi dobila ime od jame-strohol, strohola naj bi pomenilo votlo deblo, duplo (Vrhovnik & Koblar 1885, 58). S tem pa se ne strinja Bezljaj (1995), ki nastanek tega imena razlaga s strahom. Po Vrhovniku in Koblarju (1885) naj bi bila starejša oblika imena Strohinj. Po Bezljaju je vas prvič omenjena leta 1260 kot Strahein, podobna oblika pa je zapisana tudi na vojaških kartah 18. stoletja, kot Strahinie (Rajšp 1998).

Slovenska sinonimika za pojem »podzemeljske jame« je izredno bogata, tako npr. *brezno, brlog, duplo (dupel, dupla, deplo), glob, globinja, golobinja, golobeja, golobivnica, grota, hram, jačka, jama, jata, jaz, jazba, jazbina, kamba, kamra, kevderc, koliševka, ledenica, ledenik, ledena jama, luknja, okroglica, pečina, pejca, podmol, repača, rupa, skedenj, snežnica, spodmol*, itd. (Bezljaj 1961, 338). V Udin borštu so zastopani splošno znani pojmi za speleološke objekte, to so brezno, jama, luknja in zijalka - brezno je zloženka iz *brez* in *dno* (Bezljaj 1976, 43). Jama ima pomen podzemeljske jame le v slovenščini in staropoljščini (Bezljaj 1976, 219). Luknja je imela že v 16. stoletju pomen podzemeljske jame (Bezljaj 1982, 155:156). Zijalka je iz osnove *zijati* in je v toponimiki zastopana tudi z imeni jam (Bezljaj 1961, 337).

Sicer so imena jam v Udin borštu večinoma preprosta. Poleg splošnega pojma za jamo oziroma speleološki objekt je dodano ime lastnika (Arh, Arnež, Dacar, Kadunc), tako, da so imena tipa Arneževa luknja ali Kadunčev studenec. Nekaj imen je danih glede na lego, npr. Jama v Arhovem partu ali Pekel v Klemenčevem gradišču. Malo drugačnih je le pet imen: Dopulnek, Mala in Velika Lebinca ter Mali in Veliki Pekel. Pekel je pogosto krajevno in ledinsko ime, posebno za soteske, jame, brezna in podobno (Bezljaj, 1961, 80). Za Dopulnek v literaturi ni razlage. Ime je zapisano v raznih oblikah. Dopulnek ali Dopulnik sta novejši obliki, v starejši literaturi je Dupulnik (Vrhovnik 1885 a), v Katastru jam pa se pojavlja celo oblika Napulnik. Glede na to, da je kot Dupulnik najbrž zapisan izgovor Dopulnek (s polglasnim e), bi bil izvor imena lahko enak, kot vasi Duplje, to je iz *dupla*, votline. Torej bi jama dobila ime po imenu vode, po Dupulniku, ki teče iz dupla, jame. Bolj nenavadno in tudi za jezikoslovce je zanimivo ime jame Lebinca oziroma Lebinica. Tudi tu gre za isto ime potoka in jame, iz katere ta izvira. Po Bezljaju (1956, 332) bi bil izvor morda v antroponimu Ljub-ali Ljubin.

Udin boršt je lep primer konglomeratnega krasa, ki je v Sloveniji razmeroma redek pojav, še posebej v kvartarnih konglomeratih. Obenem je to lep primer, kako se je človek takih kraških pojavov, čeprav ne gre za velike in na daleč opazne, zavedel, jih skladno s časom in potrebami vključil v svoje življenje in jih tudi zabeležil, od ljudske pripovedi do objave v sodobni monografiji.

VIRI IN LITERATURA:

- Badjura, R., 1953: Ljudska geografija – terensko izrazoslovje, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 337 str.
- Bezlaj, F., 1956: Slovenska vodna imena, I. del, SAZU, Ljubljana, 365 str.
- Bezlaj, F., 1961: Slovenska vodna imena, II. del, SAZU, Ljubljana, 354 str.
- Bezlaj, F., 1976: Etimološki slovar slovenskega jezika, Prva knjiga, SAZU, Ljubljana, VII -XXIX, 1-235 str.
- Bezlaj, F., 1995: Etimološki slovar slovenskega jezika, Tretja knjiga, SAZU, Ljubljana, VII-XVI, 1-355 str.
- Bohinjec, P., 1998: Pod krivo jelko (Povest iz časov rokovnjačev na Kranjskem), (uredil J. Kuhar po izvorniku iz 1923), Tipografika JK Naklo, Naklo, 120 str.
- Cvirn, J. et al, 1999: Ilustrirana zgodovina Slovencev, Mladinska knjiga, Ljubljana, 526 str.
- Črnilec, M., s.a.: Izdelovalci mlinskih kamnov, Občina Naklo, 12 str.
- Gantar, J., 1955: Arnešova luknja. *Acta carsologica*, 1, 149-158.
- Habe, F., 1976: Osnovna speleološka karta Slovenije, Bled 2, 1:50.000, tipkopis, Inštitut za raziskovanje krasa SAZU, Postojna, 71 str.
- Habič, P. & R. Gospodarič & F. Habe & I. Kenda & A. Kranjc & F. Šušteršič, 1978: Osnovna speleološka karta Slovenije. *Naše jame*, 19, 43-57.
- Jurhar, F., 1971: Vojvodov gozd na Gorenjskem. *Gozdarski vestnik*, 29 (5), 182-184.
- Kataster jam IZRK ZRC SAZU in JZS, Arhiv Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna.
- Kranjc, A., 1984: J. V. Valvasor - prvi slovenski jamar in krasoslovec?. *Obzornik*, 84, 156-160.
- Lalor, B., 1998: Ireland, Blue Guide, A & C Black, WW Norton, London – New York, 480 str.
- Müllner, A., 1909: Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien. Pp. 763, Halm und Goldmann, Wien & Leipzig
- Osnovna državna karta, listi Kranj – 7, Kranj – 8, Kranj – 17, Kranj – 18, Radovljica – 47, Radovljica – 48 1:5000, Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Ljubljana, 1968, 1971, 1977, 1987.
- Rajšp, V., 1998: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, 4. zv., ZRC SAZU in Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, XL in 303 str.
- Rostaing, C., 1974: Les noms de lieux. PUF, Paris, 127 str.
- Savnik, R. & F. Planina & Ž. Šifrer, 1968: Krajevni leksikon Slovenije, I. knjiga, Zahodni del Slovenije, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 487 str.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika 1975, 2. knjiga (I – Na), Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1030 str.
- Šter, D., 1995: Udin boršt in njegov kras. *Proteus*, 57, 237-244.
- Triler, A., 1954: Po podzemeljskem svetu (Jame, ki jih malokdo pozna). *Glas Gorenjske*, 29, 7, 30, 5.
- Triler, A., 1955: Mlinarjev studenec na Okroglem. *Proteus*, 17 (7), 186-189.
- Valvasor, J. W., 1689: Die Ehre der Herzogthums Crain. I. Th., Wolfgang Moritz Endter, Laibach - Nürnberg, pp. 696.
- Vrhovnik, I., Koblar, A., 1885: Zgodovina Nākelske fare. V: Koblar A. (ured.), Zgodovina farâ Ljubljanske škofije. Klein & Kovač, Ljubljana, 1-120.
- Vrhovnik, I., 1885 a: Zgodovina Dupljanske fare. V Koblar A. (ured.), Zgodovina farâ Ljubljanske

škoflje. Klein & Kovač, Ljubljana, 125-148.
Vrhovnik, I., 1885 b: Zgodovina Goriške fare. V Koblar A. (ured.), Zgodovina farâ Ljubljanske škoflje. Klein & Kovač, Ljubljana, 153-169.

CONGLOMERATE KARST IN SLOVENIA: HISTORY OF CAVE KNOWLEDGE AND RESEARCH OF UDIN BORŠT (GORENJSKO, SLOVENIA)

Summary

Folk tales and tradition evidence that people in Udin Boršt were aware of caves from old. Such is the tale of Pesoglavac (Human with Dog's Head) chasing people who then hid into Arneževa luknja. Also White Castle supposedly built at the border of Udin Boršt should have sunk into a cave. A historical base is found in stories telling that people used to hide in these caves when Turks were coming. In the 19th century a special type of outlaws (rokovnjač) occurred in Gorenjska. One of the centres was in Udin Boršt where brigands hid and lived in caves. Such type of outlaws started under the French occupation and ceased in 1848. At that time the villagers hid in the caves not only themselves but also their property and harvest. Also in the walls of the conglomerate terrace Okroglo there are several caves. In one of them Germans besieged a group of partisans on April 22, 1942. Eight fighters committed suicide; four were caught and later shot and only one succeeded to escape.

Water is another factor playing an important role at studying Udin Boršt as water was lacking on the gravel lowland. In the first half of the 18th century already a dispute arose between the inhabitants of Naklo and Pivka villages about the Lebinica water use; the water flows out of Velika Lebinca cave. Later most of the villages were water supplied from Udin Boršt, partly out of caves. As elsewhere in conglomerates in Udin Boršt also there are traces of rock cutting for millstones – these are oblong cut stones.

The first printed news about the caves in Udin Boršt is found in Valvasor's *Die Ehre des Herzogthums Crain* (1689) mentioning several caves from Udin Boršt and nearby, among them also the largest, Arneževa luknja. The book *History of the Ljubljana Bishop's Diocese* (1885) mentions seven caves: Lebinica, Zijalka (with the spring), Luknja v Voglu, Dupulnik, Boltar (spring near Luknja), Veliki and Mali Pekel. Incidentally some speleomorphological and geomorphological processes are mentioned (filled up passages, headward erosion, rock collapse).

The modern caving research started in 1946 when Egon Pretner, collecting cave fauna visited four caves in Udin Boršt (Arneževa luknja, Dopulnek, Mala and Velika Lebinca) In 1954 the members of the Natural Science Circle of the 1st Grammar School, Kranj started to visit caves in Udin Boršt and in nearby conglomerate terraces collecting cave fauna, studying karst springs and measuring physico-chemical properties of water. Several excursions were dedicated to Arneževa luknja. Nearly about that time a co-worker of the Karst Research Institute of the Slovenian Academy of Sciences and Arts from Postojna started to research these caves. Arneževa luknja was surveyed and published in the very first volume of *Acta carsologica*. The caves in Udin Boršt were revisited in the seventieths of the past century in connection with the important project of the Karst Research Institute entitled *Speleological Map of Slovenia* in collaboration with Caving Club Kranj. Since then usual caving activities are held in Udin Boršt.

The international term karst derives from the name of the limestone plateau Kras in the recharge area of the Trieste Bay getting its name after dry, rocky, bare surface. The name includes the pre-Indo-European stem *kar/gar, kara/gara*, meaning stone (ROSTAING, 1974). The rock composed of cemented pebbles is called conglomerate and the Slovene popular expression is »labóra«. And what does mean Udin Boršt? Boršt is a folk name for the German word Forst (forest). Udin is an abbreviation for »Duke-owned« (after the owner his grace the Duke Charles, 1564-1590). On the maps there are five names connected with geological setting and water: Glina (a clay) and Pečice (after *peč, pečina* – a rock). The names related to boggy land and wet soil are Beli log (a white grove), Ribjek (a fish pond) and V bajerju (in a pond). In Udin Boršt the name related to nature is Brezje (a birch tree). Three names are connected with water: Mlaka (a puddle), Pivka (a small stream) and Žeje (a thirst). The village name Naklo is maybe related to a sinkhole pond. Zadruga village is named either after the valley or the Draga stream. Duplje village is named after caves nearby: dupa, duplo, duplja, duplina meaning a cavity. Strahinj village is maybe named after word strohol, strohola – a hollow trunk. In Udin Boršt there are generally known names for speleological objects such as shaft, cave, hollow. Usually the name of the owner is added (Arh, Arnež, Dacar, Kadunc), thus Arnež's Cave. Some names are related to location, such as Jama v Arhovem partu (the cave in the Arh plot). Slightly different are: Dopulnek (maybe related to a hollow trunk : *duplo*), Lebinca (anthroponym Ljub: or Ljubin:) and Pekel (the hell).